

A sunset over a mountain range. The sun is low on the right side, casting a warm orange glow across the sky and the silhouetted mountains. The text is overlaid on the upper half of the image.

AAN DE GRENZEN

VAN HET LEVEN

Evert van der Veen

AAN DE GRENZEN VAN HET LEVEN

Een mens te zijn op aarde

Evert van der Veen

*Voor mijn vader
wiens vroegtijdig overlijden
de grenzen in mijn leven
voorgoed heeft verlegd*

INHOUD

1. AAN DE GRENS

- Vrienden die zijn overleden, van Willem Barnard 13
- Keltische bedde bij een begraafplaats, van John O'Donohue 15

CD: cantate 'Gottes Zeit ist die allerbeste Zeit (Actus tragicus) van J.S. Bach', deel 1, BWV 106

2. 'VOORBIJ, VOORBIJ, O EN VOORGOED VOORBIJ'

- De dood is niets, van Augustinus 17
- Afscheid nemen, van Dietrich Bonhoeffer 18
- Zoveel soorten van verdriet, van Vasalis 19

CD: cantate 'Gottes Zeit ist die allerbeste Zeit (Actus tragicus) van J.S. Bach, deel 2, BWV 106

3. ONDERWEG ALS KWETSBAAR MENS

Ogenblikken van nabije grenzen

- Hoe kostbaar is een kwetsbaar mens, van Okke Jager 21
- Vanaf mijn geboorte steun ik op U, U droeg mij in de moederschoot, Psalm 71: 6 23
- Het is niet goed dat de mens alleen is, Genesis 2: 18 27
- Zij gaan voort van kracht tot kracht, Psalm 84: 6 31
- Esau snelde hem tegemoet, omarmde hem, viel hem om de hals en kuste hem, en zij weenden, Genesis 33: 4 35
- Wat is de mens dat U hem gedenkt? Psalm 8: 5 39
- Toen de handen van Mozes zwaar werden, namen zij een steen zodat hij daarop kon gaan zitten – en Aäron en Chur ondersteunden zijn handen, Exodus 17: 12 43
- De bloeiende amandelboom, Prediker 12: 5 47

CD: motet 'Unsere Trübsal' van Johann Ludwig Bach

4. DIEPER WETEN EN TOCH GELOVEN

Grensverleggende ervaringen

- Sinds ik het weet..., van Jacqueline van der Waals 51
- Zolang ik zweeg, kwijnde mijn gebeente weg, Psalm 32: 3 53
- Zij waren bevreesd, Marcus 16: 9 57
- Waarom verbergt U voor mij uw aangezicht? Psalm 88: 15 61
- Wij weten niet wat wij zullen bidden naar behoren maar de Geest zelf pleit voor ons met onuitsprekelijke verzuchtingen, Romeinen 8: 26 65
- Een mus valt niet zonder de Vader, Matteüs 10: 29 69
- Nochtans zal ik bestendig bij U zijn, Psalm 73: 23 73
- Wij zien nog door een spiegel, in raadselen, 1 Korinthiërs 13: 12 77

CD: cantate 'Gottes Zeit ist die allerbeste Zeit' (Actus tragicus) van J.S. Bach, deel 3 en 4, BWV 106

5. DANKEN IN ONS BROZE BESTAAN

De laatste grens in zicht

- Klein danklied, van Ad den Besten 81
- Al ga ik door een dal van diepe duisternis, ik vrees geen kwaad want U bent bij mij, Psalm 23: 4 83
- Ik, de Heer, ben uw Heelmeester, Exodus 15: 26 87
- Kom naar Mij, jullie die vermoeid zijn en onder lasten gebukt gaan, dan zal Ik jullie rust geven, Matteüs 11: 28 91
- Mijn ziel keert zich stil tot God, Psalm 62: 2 95
- Vrouw, zie, uw zoon. Zie, uw moeder, Johannes 19: 26-27 99
- Geprezen zij de Here. Dag aan dag draagt Hij ons; die God is ons heil Psalm 68: 20 103
- De eeuwige God is u een woning en onder u zijn eeuwige armen, Deuteronomium 33: 26 107

CD: 'Jesu, meine Freude' en 'Weicht, ihr Trauergeister' uit motet 'Jesu, meine Freude' van J.S. Bach, deel 1 en 11, BWV 227

6. ONTSLAPEN EN VERWACHTEN

Afscheid aan de levensgrens

- Kerkhof, van Kees van Duinen 111
- En nu, wat verwacht ik, Heer? Mijn hoop, die is op U, Psalm 39: 8 113
- Wat buig je je neer, mijn ziel, en ben je onrustig in mij? Hoop op God, want ik zal Hem weer loven, mijn Verlosser en mijn God! Psalm 42: 6 117
- Ik heb geloofd, zelfs toen ik sprak: ik ben zeer verdrukt, Psalm 116: 10 121
- 'Het is genoeg!' 1 Koningen 19: 4 125
- Wat zullen wij dan van deze dingen zeggen? Romeinen 8: 31 129
- Mijn tijden zijn in uw hand, Psalm 31: 16 133
- Mijn ziel verlangt naar de Heer meer dan wachters uitzien naar de morgen, Psalm 130: 6 137

CD: cantate 'Komm, du süsze Todesstunde' van J.S. Bach, deel 1, BWV 161

7. ALLES IS VOORGOED GEDAAN

Grenzen scheiden ons

- Sub finem, van Vasalis 141
- Mijn oog is dof geworden van verdriet, Psalm 6: 9 143
- Zij bleven met somber gelaat staan, Lucas 24: 17 147
- Niemand sprak tot hem een woord want zij zagen dat zijn smart zeer groot was, Job 2: 13 151
- Als iemand die een kleed uittrekt op een koude dag, als azijn op loog, is wie liedjes zingt bij een treurig hart, Spreuken 25: 20 155
- Mijn God, mijn God waarom hebt U mij verlaten? Psalm 22: 2 159
- Beter naar een huis van rouw dan naar een huis vol feestrumoer, Prediker 7: 2 163
- Zo vond Isaak troost na de dood van zijn moeder, Genesis 24: 67 167

CD: cantate 'Nichts soll uns scheiden von der Liebe Gottes' van D. Buxtehude, BuxWV 77

8. ONZE NAMEN ZIJN IN GOD GEBORGEN

Grenzen in een ander licht

- Wij noemen U de namen, van Ineke Lautenbach 171
- Het hart kent zijn eigen droefheid, en in zijn vreugde kan een vreemde zich niet mengen, Spreuken 14: 10 173
- Heer, al mijn verlangen ligt voor U open, mijn zuchten is voor U niet verborgen, Psalm 38: 10 177
- Ik ben vergeten wat geluk is. Ik dacht: vergaan is mijn kracht, vervlogen mijn hoop op de Heer. Groot is uw trouw! Klaagliederen 3: 17-18, 23 181
- Ik ben gelijk aan een pelikaan in de woestijn, ik ben als een steenuil temidden der puinhopen, ik ben slapeloos, ik gelijk op een eenzame vogel op het dak, Psalm 102: 7-8 185
- Leer ons zo onze dagen te tellen dat wijsheid ons hart vervult, Psalm 90: 12 189
- Ik heb niemand, Johannes 5: 7 193
- Zalig.... in een onzalig bestaan, Matteüs 5: 1-12 197

CD: cantate 'Komm, du süsze Todesstunde' van J.S. Bach, deel 2 en 3, BWV 161

9. MEER ZIEN DAN STERVEN ALLEEN

Grenzen wijzen naar de overkant

- Ik geloof in het eeuwige leven, van Albertine Steenhoff-Smulders 201
- Wees sterk en moedig, Jozua 1: 6, 7, 9 203
- Houd Mij niet vast, Johannes 20: 17 207
- Zij die in tranen zaaien, zullen oogsten met gejuich, Psalm 126: 5 211
- De Heer zegene u en behoede u; de Heer doe zijn aangezicht over u lichten en zij u genadig; de Heer verheffe zijn aangezicht over u en geve u vrede, Numeri 6: 22-26 215
- Sterk als de dood is de liefde, Hooglied 8: 6 219
- Uw leven ligt met Christus verborgen in God, Kolossenzen 3: 4 223
- Alles heeft zijn uur en ieder ding onder de hemel zijn tijd, Prediker 3: 1 227

CD: cantate 'Komm, du süsze Todesstunde' van J.S. Bach, deel 4 en 5, BWV 161

10. MET HET OOG OP DE EEUWIGE HORIZON

Aardse grenzen worden voorgoed verlegd

- Slechts uit de verte, van Sytze de Vries 231
- De aardse tent waarin wij wonen, wordt afgebroken, wij hebben een gebouw van God, in de hemelen, een eeuwig huis, 2 Korinthiërs 5: 1 233
- Heer, U weet het. Er ontstond een geruis en zie een beweging, de beenderen voegden zich aaneen zoals zij bij elkaar hoorden, er kwamen spieren op en vlees en er trok een huid overheen. De geest kwam in hen zij herleefden, Ezechiël 37: 3, 7-8, 10 237
- Ik zal wel tot hem gaan maar hij keert tot mij niet terug, 2 Samuël 12: 23 241
- Zij zijn als engelen in de hemel, Matteüs 22: 30 245
- Bij U is de bron van het leven, in uw licht zien wij het licht, Psalm 26: 10 249
- Ik weet: 'mijn Losser leeft', Job 19: 25 253
- Hij zal alle tranen van hun ogen wissen, Openbaring 21: 4 257

CD: cantate 'Komm, du süsze Todesstunde' van J.S. Bach, deel 6, BWV 161

11. KELTISCHE ZEGENBEDE VOOR STERVENDEN

van John O'Donohue 261

CD: motet 'Unser Leben ist ein Schatten' van Johann Bach en Johann Michael Bach

12. BLIJF BIJ ONS HEER

Luthers avondgebed 265

CD: 'Bleib bei uns, denn es wird Abend werden' uit cantate 'Bleib bei uns, denn es wird Abend werden' van J.S.Bach, BWV 6

13. TOELICHTING OP DE MUZIEK VAN DE CD

Teksten in Duits en Nederlands

Historische en theologische toelichting 267

1. AAN DE GRENS

Vrienden die zijn overleden

*Vrienden die zijn overleden,
al wie ons zijn voorgegaan,
vouw ze samen in de vrede
van uw ene naam.*

*Laat ze niet tot niets bevrozen
in de ijskou van voorbij,
laat hun namen nieuw geschieden
aan uw overzij.*

*Allen die zo, zonder adem
biddende, zijn voorgegaan,
bind ze samen in het amen
van uw vaste naam.*

Willem Barnard (theoloog, dichter; 1920-2010)

In ons leven doen zich talloze grenservaringen voor: persoonlijke momenten en ingrijpende gebeurtenissen die in gedachten met je meegaan, rampen in de wereld die op veilige afstand blijven maar ook rampen die ons persoonlijk leven uiteenrijten en voorgoed veranderen. In dergelijke tijden ervaren wij onze eigen kleinheid en worden wij ons bewust van de vergankelijkheid van ons aardse leven.

Grenzen zijn er menigmaal in ons leven: wie ernstig ziek is of chronische beperkingen heeft, zich eenzaam voelt, alleen verder gaat, teleurstellingen ondervindt, worstelt met geloven in God, ouder wordt of oud is geworden, moeite heeft met het leven, ondervindt die persoonlijke momenten waarop een mens wordt stilgezet om na te denken over de wezenlijke inhoud van zijn of haar bestaan.

De dood is de meest radicale grens die ooit onafwendbaar zal opdoemen in je leven en die je zelf op een gegeven moment overschrijdt. Daardoor verandert het leven van je nabestaanden onomkeerbaar, want er zal bij hen een definitieve breuk tussen verleden en toekomst ontstaan wanneer je er niet meer bent.

Dit boek is bedoeld voor wie zich in bovenstaande woorden herkent en de grenzen van ons leven heeft leren kennen en daarin zoekt naar een geestelijk anker. Willem Barnard verwoordt dat in lied 538 (Liedboek 2013):

*Een mens te zijn op aarde
in deze wereldtijd,
is leven van genade
buiten de eeuwigheid,
is leven van de woorden
die opgeschreven staan.*

Ik denk in dit boek aan hen die de nodige levenservaring hebben opgedaan, wellicht de laatste levensfase ingaan en toeleven naar het einde. Tevens gaan mijn gedachten uit naar allen die alleen zijn achtergebleven na het verlies van een dierbare.

Vanuit eigen levenservaring en door de omgang met mensen in dergelijke omstandigheden is dit boek ontstaan als een gerijpte vrucht van stilstaan bij onze menselijke grenzen. Zij worden belicht vanuit de overtuiging dat onze vrienden – partner, ouder en kind, grootouder en kleinkind, familieleden – door God aan zijn eeuwige overkant worden opgevangen en in zijn Naam, die nabijheid belooft, voor altijd zijn geborgen.

De door mij gemaakte foto's verbeelden de grenzen tussen het vaste land en de bewegende zee, het vriendelijke licht en de sombere duisternis, de goede aarde en de ruime lucht, je persoonlijke geborgenheid en de onmetelijke ruimte, onze menselijke kennis en onze gelovige verbeelding, een liefelijk detail en de eindeloze grootsheid.

Een aantal foto's heeft een opvallend perspectief waarin wij ons leven ánders mogen zien, vanuit onvermijdelijke grenzen die opdoemen aan de horizon van ons bestaan. Deze grenzen omsluiten ons bestaan en ze reiken ons daarbinnen menselijke leefruimte aan. Deze beelden van onze aardse werkelijkheid hebben zich tijdens vakanties meestal onverwacht aan mij voorgedaan en ik heb ze dankbaar in ontvangst genomen en met liefde vereeuwigd. Nu mogen zij op hun eigen wijze uitdragen dat wij leven binnen de grenzen die God ons heeft geschonken en ik voel mij dankbaar voor al het goede, schone en wonderbaarlijke dat daarin ligt besloten.

Mijn vader was 42 jaar toen hij na een ernstige ziekte overleed en deze ingrijpende gebeurtenis trekt sindsdien levenslang als een stille schaduw met mij mee. Regelmatig en steeds dieper besef ik dat zijn voortijdig heengaan mijn meest persoonlijke voedingsbodem voor dit boek is geworden, als zaad dat eerst pijnlijk ondergaat in de aarde en later zijn onvermoede vruchten geeft.

Deze persoonlijke basis is verder gerijpt in mijn pastorale omgang met mensen die ernstig

ziek zijn, langdurig depressief door het leven gaan, diep verdrietig zijn en rouw dragen. Zij zijn op hun eigen wijze door het leven getekend en hebben de littekens van deze wonden met mij gedeeld. Al deze mensen hebben mij wijzer gemaakt omtrent de soms ontoegankelijke grensgebieden van ons menselijk bestaan.

Allen die ons zijn ontvallen, voorgedaan in Gods volmaakte vrede, mogen zich door ons gekend en bemind voelen in deze Keltische zegenbede bij een begraafplaats:

*Moge er doorlopend licht schijnen
op het gelaat van allen die hier rusten.*

*Mogen de levens die ze leefden
zich in de geest verder ontplooiën.*

*Mogen al hun beproevingen en zwoegen
welbehagen vinden in de zachte klei.*

*Moge de aarde, die niets vergeet,
aandacht hebben voor elke herinnering die ze bij zich droegen.*

*Mogen de regens uit de hemel
zachtjes op hen neervallen.*

*Mogen de veldbloemen en grassen
hun wensen naar het licht fluisteren.*

*Mogen we eerbied hebben voor de dorpingen, hier aanwezig
in de stilte van dit zwijgend veld.*

John O'Donohue (Iers priester, filosoof, dichter; 1956-2008)

2. 'VOORBIJ, VOORBIJ, O EN VOORGOED VOORBIJ'

Grafschrift van J.C. Bloem (dichter; 1887-1966)

*De dood is niets,
ik ben slechts aan de andere kant.
Ik ben mijzelf,
jij bent jezelf.
Wat wij waren voor elkaar
zijn we nog altijd.*

*Noem mij zoals je mij steeds hebt genoemd,
spreek tegen mij zoals weleer,
op dezelfde toon,
niet plechtig, niet triest,
lach om wat ons samen heeft doen lachen.*

*Denk aan mij,
bid met mij,
spreek mijn naam uit thuis,
zoals je hebt altijd hebt gedaan,
zonder hem te benadrukken,
zonder zweem van droefheid.*

*Het leven is wat het altijd is geweest,
de draad is niet gebroken.
Waarom zou ik uit je gedachten zijn,
omdat je mij niet meer ziet?
Nee, ik ben niet ver,
juist aan de andere kant van de weg.*

*Zie je, alles is goed,
je zult mijn hart opnieuw ontdekken
en er de tederheid terugvinden.*

*Dus droog je tranen en ween niet
als je van mij houdt.*

Augustinus (kerkvader; 354-430)

Betrekkelijk wordt de harde dood wanneer iemand 'slechts aan de andere kant' is. Dan lijkt afscheid nemen niet zo ingrijpend maar de werkelijkheid is anders want loslaten valt ons – meestal maar soms niet – onnoemelijk zwaar. Het diepe besef groeit dat het leven nooit meer hetzelfde zal zijn.

Maar in dit afscheid is niet alles weg want 'de draad is niet gebroken'. Juist na dit afscheid blijf je je met de ander misschien wel intenser in liefde verbonden voelen. Je neemt hem of haar voor altijd mee in je hart, voorgoed ingesloten door warme herinneringen. Je bent helaas niet meer samen aan deze kant van de weg, hoe graag je dat goede moment nog één keer terug zou wensen. Maar alles wat je samen hebt gedeeld en beleefd in dit leven, zal als een dankbaar verleden in jezelf blijven voortleven.

*Afscheid nemen
is met zachte vingers
wat voorbij is dichtdoen
en verpakken
in goede gedachten
der herinnering...*

*is verwijlen
bij een brok leven
en stilstaan op de pieken
van pijn en vreugde.*

*Afscheid nemen
is met dankbare handen
weemoedig meedragen
al wat waard is
niet te vergeten...*

*is moeizaam
de draden losmaken
en uit het spinrag
der belevenissen loskomen
en achterlaten
en niet kunnen vergeten.*

Dietrich Bonhoeffer (Duits theoloog; 1906-1945)

Weemoed is een diep innerlijk gevoel dat door heel je wezen heentrekt; het is niet in woorden te vangen en toch zo allesomvattend aanwezig. Het is voorbij... Degene die ooit tot je mooie heden behoorde en toen nog onbevungen deel uitmaakte van je gedeelde toekomst, die mens is nu voorgoed verleden tijd geworden. Het voelt zo onwerkelijk aan dat die ander voor altijd is overgegaan naar een ander deel van je menselijk bestaan: het rijk der herinneringen.

Maar vergeten? Nee, dat niet, daarvoor is de ander je te lief, al doet je hart intens pijn omdat het leven zelf je heeft gekwetst. Moeizaam is het om voortaan alleen je weg te vervolgen en die ander van binnen met je mee te dragen.

*Zoveel soorten van verdriet
ik noem ze niet.
Maar één, het afstand doen en scheiden.
En niet het snijden doet zo'n pijn
maar het afgesneden zijn.*

M. Vasalis (Nederlands psychiater, dichteres; 1909-1998)

Ieder hart kent z'n eigen verdriet, ervaart persoonlijke gevoelens en beleeft het mens-zijn op bijzondere en unieke wijze. Verdriet kan door zoveel gebeurtenissen worden veroorzaakt, maar elke traan druppelt eenzaam naar beneden.

Voorbij: sinds dat ene onverwachte moment waaruit dit onherroepelijke afscheid voortvloeit, zal er voor alle dagen die nu volgen dat stille gevoel van binnen zijn: 'het' – nee, zij of hij! – is voorgoed voorbij. Die pijn duurt een leven lang al verandert deze geleidelijk wel van karakter. De woorden van J.C. Bloem gaan van dichtbij tot je spreken:

*Denkend aan de dood kan ik niet slapen,
en niet slapend denk ik aan de dood.*

Is er troost? Het vinden van een antwoord op die algemene vraag is meestal een intensieve persoonlijke zoektocht. Troost kómt wel, als een aangename bries op een warme zomerdag, als een glas sprankelend water of als een liefdevolle glimlach. Goede aandacht van liefhebbende medemensen troost een mens in verdriet.

Liefste

*Leven is als sneeuw,
je kunt het niet bewaren,
troost is dat jij er was,*

*uren
dagen
maanden*

Herman van Veen (theatermens, 1945)

3. ONDERWEG ALS KWETSBAAR MENS

Ogenblikken van nabije grenzen

Hoe kostbaar is een kwetsbaar mens

*Verraadt ons aller angst zich niet
in wie het leven weerloos liet?*

*De glasglans stemt de blazer mild.
De kaarsvlam vormt de hand tot schild.*

*De krokus wijst beton zijn grens.
Hoe kostbaar is een kwetsbaar mens.*

Okke Jager (theoloog; 1928-1992)

13. Toelichting op DE MUZIEK VAN DE CD

Bij 1. Aan de grens

CD: Cantate 'Gottes Zeit ist die allerbeste Zeit' (Actus tragicus) van Johann Sebastian Bach (1685- 1750), deel 1 Sonatino, BWV 106

De cantate is geschreven in 1707/1708 voor een begrafenis en heeft dus een directe aanleiding in de persoonlijke confrontatie met de dood en het daaruit voortvloeiende verlies.

De tekst komt ons zwaarmoedig over en staat daarom op het eerste gehoor ver van ons af. In onze tijd is gezondheid en het levenseinde voor een groot deel maakbaar geworden – dat denken wij althans – en het lijkt een natuurrecht te zijn geworden. Onze medische mogelijkheden tot beïnvloeding – en daarmee ook onze verantwoordelijkheid – zijn in de afgelopen eeuw enorm toegenomen en daarmee ook onze verwachtingen.

In de tijd van deze cantate overkwám de dood vele mensen door besmettelijke en toen nog ongeneeslijke ziekten, ongelukken, stadsbranden, armoedige, gevaarlijke en vaak ongezonde leefomstandigheden. Tegen die menselijke achtergrond biedt deze cantate geestelijke troost en een beter, eeuwig perspectief. God stelt grenzen aan onze soms wankelende tijden en laat ons voorbij de levensgrens een ánder leven zien.

Bij 2. 'Voorbij, voorbij, o en voorgoed voorbij'

CD: Cantate 'Gottes Zeit ist die allerbeste Zeit' van Johann Sebastian Bach, deel 2

Koor:

Gottes Zeit ist die allerbeste Zeit.

In ihm leben, weben und sind wir, solange er will.

In ihm sterben wir zur rechten Zeit, wenn er will.

Gods tijd is de allerbeste tijd.

In Hem leven, bewegen en zijn wij, zolang Hij dit wil.

*In Hem sterven wij op de bestemde tijd,
wanneer Hij dat wil.*

Tijd is 'tijdelijk': elke seconde die wegtikt, verdwijnt onherroepelijk achter ons in de geschiedenis. Tijd bestaat uit een aaneenschakeling van die momenten. Prediker benoemt de uiteenlopende en dikwijls ook tegenstrijdige tijden die zich in ons leven voordoen en menigmaal zorgen voor een grote mate van wisselvalligheid. Deze cantate noemt Gods tijd de beste voor ons. Dat wil niet zeggen dat wij lang en gelukkig leven – alles gaat voorbij – maar wij zijn in de grilligheid van de tijden wel geborgen in Gods hand, Psalm 31: 16.

De woorden 'In Hem leven, bewegen en zijn wij' zijn ontleend aan woorden van Paulus wanneer hij vanaf de Areopagus de vele goden en tempels op de Acropolis in Athene ziet. Hij vertelt de Atheners het verhaal van God die de Grieken nog niet kennen maar naar wie zij wel op zoek zijn in hun religiositeit, Handelingen 17: 28.

De woorden 'In Hem sterven wij op de bestemde tijd' doen denken aan wat Paulus schrijft: 'Wanneer wij sterven, sterven wij voor de Heer. Dus of we nu leven of sterven, we zijn altijd van de Heer', Romeinen 14: 8

In alles wat voorbij gaat, is die verbondenheid blijvend en betrouwbaar en dan wordt het voorbijgaande in de taal van deze cantate meer dan goed gemaakt.

Arioso tenor:

*Ach, Herr, lehre uns bedenken, daß wir
sterben müssen, auf daß wir klug werden.*

*Ach, Heer, leer ons bedenken dat wij
moeten sterven, opdat wij wijs worden.*

Dit woord uit Psalm 90: 12 wil de gedachte aan ons levenseinde niet uitstellen tot het moment daar is maar in het hier en nu betrekken. De levenservaring ten tijde van de Psalm en ten tijde van Bach is in dit opzicht beduidend anders dan die van mensen vandaag. Dit

denken aan de dood strookt niet met ons moderne levensgevoel: wij zijn liever niet bezig met datgene wat voorbij gaat. Onze levensomstandigheden zijn ook dusdanig verbeterd dat wij langer kunnen en ook willen leven. Of wij daardoor gelukkiger zijn geworden is een andere en misschien ook wel pijnlijke vraag. Leven lijkt vandaag een recht te zijn geworden.

In deze oude psalmwoorden klinkt aanvaarding door van het onvermijdelijke 'memento mori'. Die woorden staan dikwijls op het toegangshek van een begraafplaats: 'gedenk te sterven'. Dit ernstige besef maakt ons wijs én dankbaar wanneer wij ons tijdelijke leven in handen van de Eeuwige mogen geven. Leven is nu eenmaal van voorbijgaande aard en daarom getuigt het van menselijk én gelovig realistische wijsheid om dat gedurende ons leven onder ogen te zien.

Aria bas:

Bestelle dein Haus; denn du wirst sterben und nicht lebendig bleiben!

Tref beschikkingen voor uw huis (= maak uw laatste wilsbeschikking op); want u zult sterven en niet in leven blijven!

De woorden van deze aria zijn afkomstig uit Jesaja 38: 1 waar de profeet aankondigt dat koning Hizkia niet lang meer heeft te leven. In het voorgaande arioso klonk de algemene werkelijkheid van Psalm 90: 12. Die blijft voor ons gevoel meestal op veilige afstand maar nu komt hij in deze persoonlijke jobstijding pijnigend dichtbij. Sterven verkrummt onze bestaanszekerheid en zal voor een mens tot een persoonlijke en ingrijpende ervaring van afscheid nemen worden.

Hizkia hoort dat zijn ernstige ziekte ten dode toe zal zijn. Hij dient zich op zijn levenseinde voor te bereiden: afscheid nemen van vrouw en kinderen, de troon overdragen en doen wat nodig is om de belangen van het koninkrijk zo goed mogelijk te behartigen. God verhoort echter de smeekbede van Hizkia en hij krijgt er nog vijftien levensjaren bij.

De onheilstijding van Jesaja zal voor de luisteraars van de cantate maar al te vaak hun harde werkelijkheid zijn geweest. Veel mensen leefden niet zo lang; men kon God bidden om genezing maar meestal liep het anders dan bij Hizkia. Mogelijkheden tot levensverlenging waren in de tijd van Bach niet voorhanden, zelfs genezing kende veel beperkingen.

De toenmalige hoorders mochten deze woorden echter wel interpreteren vanuit Christus' verrijzenis. Op de paasmorgen is de dood overwonnen en in dat licht wordt ons méér dan Hizkia beloofd: een leven met Christus zonder einde.

Koor en arioso sopraan:

Es ist der alte Bund: Mensch, du mußt sterben!

Het is het oude verbond: mens, u moet sterven!

Deze woorden zijn afkomstig uit het apocriefe Bijbelboek Jezus Sirach 14: 17, dat aan het einde van de 2e eeuw voor Christus wordt gedateerd. Het maakt deel uit van een reeks wijsheden en constatering die een mens ter harte dient te nemen. De Willibrordvertaling zegt het zo: 'van oudsher geldt de beschikking...'

Dit is nu eenmaal de onvermijdelijke realiteit van ons bestaan: alles gaat voorbij. Het beeld dat oude en nieuwe verbond in dit opzicht tegenover elkaar zouden staan, wordt door de keuze voor het woord 'beschikking' in de Willibrordvertaling vermeden. Deze vertaling doet denken aan de woorden van Jesaja 38: 1 die in de aria klonken.

Opnieuw klinkt in dit arioso het harde gegeven dat ons bestaan nu eenmaal begrensd is en dat ons leven vroeg of laat voorbij gaat. Die boodschap draagt de cantate aan de luisteraars over die dit uit eigen ervaring maar al te goed kennen en zullen moeten beamen. Opnieuw horen zij hier dat ons leven onontkoombaar eindig is en daarmee dient de – gelovige – mens ernstig rekening te houden. Wanneer hij leeft met deze wetenschap, kan hij er ook op een goede manier mee sterven.

Koor en arioso sopraan:

Ja, komm, Herr Jesu!

Ja, kom, Heer Jezus!

De tijdelijkheid is nu in deze cantate uitgebreid bezongen en heeft de luisteraar voldoende van zijn ernst doordrongen. Kort en krachtig klinkt nu de bede die het op één na laatste vers van de Bijbel vormt, uit Openbaring 22: 20. Hierin mag de gelovige hoopvol vooruitkijken naar het moment waarop het oude voorbij is en het nieuwe – Christus die alles nieuw maakt – zal komen, 2 Korinthiërs 5: 7. Bach ontleende het motet 'Komm, Jesu, komm' (BWV 229) aan dit Bijbelwoord.

Bij 3. Onderweg als kwetsbaar mens

CD: Motet 'Unsere Trübsal' van Johann Ludwig Bach (1677-1731)

Unsere Trübsal,

die zeitlich und leicht ist,

schaft eine ewige

und über alle Maß wichtige Herrlichkeit,

*die wir nicht sehen auf das Sichtbare,
sondern auf das Unsichtbare.*

Onze tegenspoed,
die tijdelijk en licht is,
bewerkt een eeuwige
en alles te bovengaande heerlijkheid,
want wij zien niet op het zichtbare,
maar op het onzichtbare.

Ons leven kenmerkt zich door tegenspoed. Dat is gelukkig niet altijd onze persoonlijke ervaring al geldt dat voor een aanzienlijk deel van de wereldbevolking helaas wél vandaag de dag. Toch is ook óns leven tijdelijk en ervaren wij in allerlei situaties onze kwetsbaarheid.

Dat gold in de tijd van de Bijbel en de tijd van Bach voor mensen in West-Europa nog sterker en dagelijks dan nu. Gewone burgers ervoeren economische tegenspoed en kenden onbetrouwbare en soms povere leef- en werkomstandigheden. Veel mensen moesten het daarom doen met een wisselvallige gezondheid. Zij hadden ook nauwelijks mogelijkheden om dit actief te beïnvloeden in een tijd dat van echte democratie nog geen sprake was. In dit voorlopige bestaan bieden deze woorden, ontleend aan 2 Korinthiërs 4: 17-18, troost en een betrouwbaar perspectief. Het motet wil mensen die in dit vergankelijke leven onderweg zijn, vérdér laten zien. Tegenspoed, verdriet, kán – maar dat is zeker niet altijd het geval! – een mens tot inkeer brengen. De confrontatie met de dood maakt ons klein en bescheiden.

Wat mensen nú ondervinden en wat zij met pijn in hun hart en tranen in hun ogen aanzien, is van voorbijgaande aard. Wie in God gelooft, kan dat in vertrouwen aanvaarden. In de tijd van Bach ervoeren mensen hun leven als minder maakbaar en aanvaardden zij eerder datgene wat er als onvermijdelijk op hun weg kwam (als Gods wil). Dat alles wordt betrekkelijk wanneer we over de aardse horizon heen zien naar de onzichtbare nieuwe werkelijkheid die God voor mensen heeft weggelegd.

Bij 4. Dieper weten en toch geloven

CD: Cantate 'Gottes Zeit ist die allerbeste Zeit' van Johann Sebastian Bach, deel 3 en 4

Instrumentaal koraal:

*Ich hab mein Sach' Gott heimgestellt,
er mach's mit mir wie's ihm gefällt.
Soll ich all hier noch länger lebn,*

*nicht wider strebn,
seim Willn tu ich mich ganz ergebn.*

Ik heb mijn situatie bij God neergelegd,
Hij moge met mij doen naar zijn welbehagen.
Wanneer ik hier nog langer zou leven,
dan zal ik niet tegenstreven,
maar mij volledig aan zijn wil overgeven.

Deze woorden worden niet gezongen maar wel aan dit muzikale intermezzo toegevoegd. Persoonlijk mogen de luisteraars ze tot zich nemen terwijl ze naar het koraal luisteren. Het is een ogenblik van bezinning waarin de overgang wordt gemaakt naar wat er volgt in deze cantate.

De eerste regel doet denken aan Job 13: 3 waarin hij zijn zaak bij God bepleit, zich tegenover God verdedigt zoals de nieuwe vertaling zegt. Job heeft na dit woord nog na een lange weg te gaan in de discussies met zijn vrienden alvorens hij rust vindt in God. In dit motet klinkt de gelovige overgave van Job aan God waarin hij zich toevertrouwt aan Gods wil. Gods wil is zijn welbehagen die een mens ten goede komt zoals dat klinkt in de boodschap die de herders horen wanneer Gods Kind is geboren: 'in de mensen een welbehagen', Lucas 2: 14. In Efeziërs 1: 5 is sprake van 'naar het welbehagen van zijn wil' en die woorden vinden we in de tekst van dit motet ook terug.

Wie deze God op zijn woord vertrouwt, zal Hem niet tegenstreven maar bidden om 'een gewillige geest', Psalm 51: 14 oftewel 'de kracht van een sterke geest' die niet zichzelf zoekt maar zich overgeeft aan Gods wil die ons ten goede komt.

Deze bereidheid maakt ook deel uit van Jezus' gebed 'Uw wil geschiede, gelijk in de hemel alzo ook op de aarde', Matteüs 6: 10. Gods wil legt niet iets op maar is bewogen om mensen. Wie zich daaraan kan overgeven, vindt nú reeds rust en voelt zich in Gods goedheid geborgen.

Aria alt:

*In deine Hände befehl ich meinen Geist; du hast mich erlõset,
Herr, du getreuer Gott.*

In uw handen leg ik mijn geest; U hebt mij verlost, Heer, U getrouwe God.

Met dit woord uit Psalm 31: 6 geeft Jezus zich over aan God wanneer Hij stervende is aan het kruis, Lucas 23: 46. In dit ultieme vertrouwen, wanneer Jezus weet dat alles bijna is volbracht, is er tóch de dragende band met God. Daarin is Jezus ons ten voorbeeld én is Hij onze weg ten leven.

In ons leven doen zich talloze grenservaringen voor: wie ernstig ziek is, zich oud of eenzaam voelt, alleen verder gaat, teleurstellingen ondervindt, worstelt met geloven in God of de dood als laatste grens ziet opdoemen, wordt stilgezet om na te denken over de wezenlijke inhoud van het bestaan.

Dit vanuit een open Bijbels perspectief geschreven boek biedt troost aan hen die de grenzen van het leven ervaren, die zelf toeleven naar het einde of zijn achtergebleven na het verlies van een dierbare. De Bijbel wordt in dit boek menselijk herkenbaar en raakt je persoonlijk in je levenservaringen.

Een prachtig, zinvol boek dat perspectief biedt als het leven zich van zijn donkere kant laat zien.

Met 70 full colour foto's van de auteur en een cd van kamerkoor Ars Musica onder leiding van Patrick van der Linden. De muziek van J.S. Bach en enkele tijdgenoten sluit aan bij de onderdelen van het boek en wordt in het boek uitvoerig toegelicht.

Evert Pieter van der Veen (1954) is predikant binnen de Protestantse Kerk van Nederland. In 2010 verscheen zijn boek *In goed vertrouwen*, een geloofscursus voor belijdeniscatechese en gespreksgroepen. In 2015 verscheen een vernieuwde herdruk van *Mensen van voorbij. Leven met een verlies*.

KOK – Utrecht